

VERES JÓZSEF

A szövetkezeti modellek jogi szabályozása

A cím – lényegét tekintve – egy kérdés: a szövetkezeti modelleket lehet-e egy magas szintű jogszabályi (törvényi) keretben foglalva szabályozni, vagy több törvényi rendelkezésre van szükség; illetőleg elegendő-e a törvényi alapon nyugvó alapszabályi rendezés? (Megjegyzem, az újabban felkapott modell kifejezés mellett ott van az ágazat, szektor, kategória, típus, forma, s nem utolsósorban a klasszikusnak tekinthető faj, illetőleg fajta is.)

Az európai szabályozásokon végig tekintve mind a jogi rendezéseknek, mind a minősítéseknek számtalan variációjával találkozhatunk. Nem is beszélve a szövetkezeti tevékenységi körök heterogén voltáról. A szövetkezetek ugyanis a gazdaság valamennyi ágában működnek: a bank-, valamint a biztosító ágazatokban, a mezőgazdasági és az ipari termékek előállítására terén, a kereskedelmi, a szellemi, a szociális, a kulturális, az oktatást segítő, a szabadidőt megszervező, a gyógyszerellátó, az egészségügyi, a lakások építését fenntartását szolgáló, a turizmust szervező, a szállodai ellátást nyújtó tevékenységi körökben – s működési területük még tovább sorolható”.¹ Ezért itt és most csak a magyar fejlődési szakaszokat szeretném vázlatosan áttekinteni, figyelemmel a terjedelmi korlátokra is.

1. Régóta ismert, hogy a szövetkezetek első átfogó szabályozása Magyarországon az 1876. január 1-jével hatályba lépő 1875: XXXVII. tc., a Kereskedelmi Törvény volt, bár a magyar törvényhozás első megnyilvánulásaként a kereskedelmi jog terén az 1723:LIII. tc. ismeretes. A gazdasági élet fejlődésének hatására azonban csak az 1868. évi német és az 1873. évi osztrák törvények mintául (fordítási bázisul) szolgáló szabályai alapozták meg az 1875-ös törvény 11. címében megfogalmazott a szövetkezetekre vonatkozó generális rendelkezéseket.²

---

¹ BERNARD THIRY: A szövetkezetek és a szociális gazdaság az Európai Unióban. *Szövetkezés*, 1999/2. sz. 4–17. p.

² GALOVITS ZOLTÁN: *A magyar szövetkezeti jog*. Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése. Bp. 1901. 1–270. p.

Nemcsak ma, de több mint 120 évvel ezelőtt leszögezték: „a szövetkezet fajainak taxatív felsorolása csak példaképpen szolgál, és nem meríti ki a szövetkezet fajainak beláthatatlan sorozatát. A szövetkezet fajai oly sokfélék lehetnek, mint amilyen sokféle módon a cél: a tagok keresetének és gazdálkodásának előmozdítása, elérhető.”³

E megállapítástól függetlenül taxációval is találkozhatunk, nevezetesen ide tartozónak vélték az előlegezési és hitelegyleteket, a nyersanyag közös beszerzésére, közös raktár tartására vagy közös termelésre alakult egyleteket, a fogyasztási egyleteket, a lakásépítő társaságokat és a kölcsönös biztosító társaságokat (K.T. 223. §).

A korabeli szakirodalom először a szövetkezet fajairól beszélt példálózó felsorolásban. Ez az első 14 év a német kategorizálás jegyében telt el, majd – hosszas viták eredményeképpen – a gazdasági és ipari hitelszövetkezetek és az ezek támogatására és felügyeletére rendelt országos központi hitelszövetkezet viszonyait szabályozó 1898:XXIII. tc. megjelenését követően felerősödött a szövetkezeti fajok pontosabb körülírásának igénye.

Véleményem szerint már ekkor megszületett az EU-ban ma is ismert és elfogadott, lényegi változásokon keresztül nem esett tagolás, amely három fontos gazdasági célból kiindulva (a gazdasági javak előállítása; a már meglévő gazdasági javak fenntartása, megmentése, a bekövetkező károk elhárítása; a gazdasági és üzleti kiadások csökkentése) a szövetkezeteket három csoportba osztotta. A szövetkezetek fajai – úgymond – „három célirány szerint rendszeresen és legkimerítőbben osztályozhatók”, nevezetesen így lehetnek:

- termelő (productív) szövetkezetek, melyek új gazdasági javak előállítása által tagjaik jövedelmét szaporítani igyekeznek;
- biztosító szövetkezetek, amelyek tagjaiktól a meglévő gazdasági javak elvesztése által származható károkat elhárítani törekednek;
- distributív szövetkezetek, amelyeknek feladatát tagjaik gazdasági és iparüzleti kiadásának csökkentése jelenti.⁴

Az első korszak lezárása – összefoglalva – a következőképpen történt: egy olyan törvény született meg, amelynek keretében a kereskedelmi társaságok között – bár elkülönítve (külön cím alatt) – megjelentek a szövetkezetek is taxatív felsorolás, illetőleg nevesítések nélkül, de a szövetkezeti „fajok” jó körülírásával.

2. A következő korszak már nem volt ilyen homogénnek mondható sem szakaszaiban, sem rendszerezettségében, miután olyan törvények és alsóbb szintű jogi szabályok jelentek meg közel hatvan év alatt (1889–1947), melyek törede-

³ Uo. 26–27. p.

⁴ Uo. 38. p.

zetté tették mind a törvényhozást, mind a szövetkezetek csoportosítását (osztályozását).

A kereskedelmi törvénytől független, önálló szövetkezeti törvény megalkotását az első pillanattól kezdve szorgalmazták, természetesen törvénytervezetek is készültek, de elsősorban a szövetkezeti életben jelentkező jogbizonytalanság és a hitelszövetkezeti uzsora megszüntetése érdekében jött létre teljesség hiányával az 1898:XXIII. tc., így „ez a törvény sem helyezte új alapokra a szövetkezeti jogot, hanem a kereskedelmi törvény szövetkezeti jogára épített”. Továbbá a hitelszövetkezeti vonalán jelentős lépés volt a hitelszövetkezeti központkényszert kimondó 1920:XXX. tc. majd újabb fejlődést hozott az Iparosok Országos Központi Szövetkezetéről és az ipari anyagbeszerző-, termelő- és értékesítő szövetkezetekről szóló 1924:XVIII. tc. Csak zárójelben jegyzem meg, menetközben újabb és újabb szövetkezeti törvénytervezetek készültek, de az egységes szabályozástól való tartózkodás hatásaképpen lényegi változás nem történt, még akkor sem, ha a II. világháborúig a szövetkezetekkel foglalkozó vagy azokat érdemben érintő törvények és alacsonyabb szintű jogszabályok száma közel húszra emelkedett a Magyar Jelzálogintézetek szövetkezetére vonatkozó tc-től (1925:XV. tc.), a géperejű bérkocsi szövetkezetekről szóló rendeletig bezárólag (41.000/1944. K.K.M. 33. §-a).⁵

A szabályozás sokszínűsége sem volt hatással a szövetkezetek eredeti osztályozására és maradtak a már korábban jelzett és megfogalmazott „fajok”, amelyekben belül legfeljebb még tovább színesedtek a speciális sajátosságokkal rendelkező szövetkezeti egyedek. Ezzel szemben megjelent a további töredezést elősegítő törvények szerinti csoportosítás. Ennek következtében nemcsak a faj, de a törvényes szabályozás szempontjából is különbséget lehetett tenni a szövetkezetek között. Így különbség volt a kereskedelmi törvény szerint alakult és működő, a módosított és kiegészített szövetkezeti törvény (1898, 1920, 1924), valamint a kapcsolódó speciális szövetkezeteket szabályozó törvények és egyéb jogszabályok (1916–1944) szerint alakult és működő szövetkezetek között.

A szövetkezeti központok meghatározó vagy esetleg jelentős mértékben befolyásoló hatásairól, már ami a szövetkezeti csoportok mozgását, változásait illeti, külön tárgyalást igényelne, így azon most lépünk át, s máris eljutottunk a korszak második szakaszához: a második világháború befejezését követő szövetkezeti jogalkotáshoz, benne a szövetkezetek osztályozásához. Az első áttörést a földművelésszövetkezetekre vonatkozó 600/1945. M.E. rendelet (a 131.000/1945. F.M. r.) jelentette az új szellemiségével, majd következett két szövetkezeti központ létesítése, s nem utolsó sorban a kereskedelem- és szövetkezetügyi minisztérium létrehozása.

Ebben a rövid időszakban (1945–1947) a legnehezebb feladat volt elsősorban a szövetkezet fogalmának meghatározása. A törvényi tervezetben a szövet-

⁵ Részletesebben lásd FÜLÖP KÁLMÁN és BOROS LAJOS: *A szövetkezeti törvény és magyarázata*. II. kiadás. Magyar Állami Nyomda, Bp. 1947. 1–268. p.

kezetek osztályozására utalás csupán abban nyilvánult meg, hogy a termelő- és értékesítő szövetkezetekben a tagok azonos érdekeik és többségükben azonos foglalkozásúak, a fogyasztási és egyéb szövetkezetekben pedig azonos érdekeik; a tagi részvétel a termelő- és értékesítő szövetkezetekben személyes közreműködéssel, a fogyasztási szövetkezetekben legalább a szövetkezet igénybevételel történik. A tézisek rövidnek tűnnek, de a törvényelőkészítők előtt álló feladatok – a kor szelleméből adódóan – óriások voltak, s végül is a korszak az 1947. május 1-jével hatálybalépő, európai szintű és jelentőségű 1947. évi XI. tc-vel véget ért.

3. Az első általános – átfogó szövetkezeti törvényünknek a kor nem adott lehetőséget felnőtté válásához, már születésekor elvonta tőle a életfeltételeket. Az 1959. évi Polgári Törvénykönyv életbeléptetéséig (1960) ugyan a törvény hatályban volt, de a már megjelenését megelőző (1945-től) Kormány szintű rendeletek szinte teljesen kiüresítették.

Az 1947-ben megjelent alapítási okirat jelzésű iratmintában azonban – fajta megjelölése nélkül – a klasszikus hagyománynak megfelelően a fogyasztási, a beszerző, az értékesítő és a termelőszövetkezet nevesítetten továbbél.

E kategorizálás szerint a fogyasztási szövetkezet tagjait azonos gazdasági érdek köti össze, vagyis az, hogy a kölcsönösség és a nagybani közös beszerzés előnyei alapján élelmezési cikketek minél kedvezőbb feltételekkel szerezhessenek be. Az értékesítő szövetkezet tagjai külön-külön gyümölcsöt termelnek (itt a gyümölcs gyűjtő fogalomként jelenik meg)ük így azonos gazdasági érdekeik, hogy a külön-külön termelt gyümölcsöt a kölcsönösség alapján minél kedvezőbb feltétellel értékesítsék. A beszerző szövetkezet tagjai kereskedők, így azonos gazdasági érdekeik, hogy az üzletkörükbe tartozó cikketek a kölcsönösség és a nagybani beszerzés előnyei alapján minél gazdaságosabban tudják beszerezni. A termelőszövetkezeti tagok iparosok és munkások, akiknek azonos gazdasági érdekeik, hogy korszerű munkaeszközökkel, személyes közreműködésükkel, a kölcsönösség alapján az ipar körébe tartozó cikketek minél jutányosabban termeljenek. Szövetkezeti termelésben csak szövetkezeti tag vehet részt.

A mezőgazdasági termelők szövetkezeti tömörülésének formai lehetőségét az iratminta meg sem említette, miután a földművesszövetkezetek létrehozásáról – ahogyan említettem – már 1945-ben született miniszterelnöki rendelet, illetőleg törvény (1945. évi VI. tv.), és 1948-ban újabb kormányrendelet (8000/1948. Korm. sz. r.), a földbérletűszövetkezeteket szintén 1948-ban szabályozták (12.000/1948. Korm. r.). A sor betetőzése a 14.000/1948. Korm. rendelet volt, amely létrehozta a földművesszövetkezetek 1., 2., 3. típusú termelőszövetkezeti csoportjait. Jogszabályi szinten először jelent meg a „típus” mint sui generis kategória, s ez majd 1950-ben bővült a jogi személyiségű önálló mezőgazdasági termelőszövetkezettel (133/1950. MT. sz. r.). A típusok „önállósodása” 1953-ban és 1955-ben történt. (A III. típusú és az önálló mezőgazdasági termelőszövetkezet összevonásából az egységes mezőgazdasági termelőszövetkezet, az I.

és II. típusú szövetkezeti csoport pedig a földművesszövetkezetből kiválva önálló jogi személyiségű termelőszövetkezeti csoport elnevezést kapott.)

Magyarországon a típusok kategorizálása mellett az ágazati szemlélet is ebben az időben teljesebben ki. A meghatározó és erőszakos politika a mezőgazdaságot, mint ágazatot, minden jogi és nem jogi eszközzel preferált, s a többi hamupipókeként kezelte, még a látszatra is alig ügyelt.

Ekkor hatalmasodott el a szocialista tulajdoni szemlélet állami és csoporttulajdonban csúcsonló mindenhatósága, amely nemhogy kedvezett volna a magántulajdonra épülő kereskedelemnek, iparnak és szolgáltatásnak, hanem azokat tovább sorvasztotta, illetőleg a beszerzést és az értékesítést (a termelésről nem is beszélve) az oszthatatlan csoporttulajdon koncepciójára igyekezett felépíteni. Pl. ezért is terebélyesedtek a szövetkezeti ágazati érdekvédelmi és érdekképviseleti szervek, amelyek hatósági feladatokat is ellátva fogták össze az alájuk tartozó szövetkezeteket. Ez a folyamat az új gazdasági mechanizmust lezáró törvényhozási dömpingig tartott, pontosabban addig, amíg a külső és belső hatások nem segítették elő a valódi szövetkezés hívei nagyon korlátozott keretben megengedett, első tétova lépéseinek megtételét. A jelentősebb változás így is csak 1969-re tehető az 1003/1969. (II. 23.) Korm.sz. határozat és az 1971-es ágazati tv-ek támogatásával.

4. E korszak legreálisabb szemléletét tükrözi Erdei Ferencnek 1968-ban megjelent tanulmánya, amelyben kifejti: „A tőkés országok szövetkezeti elmélete lényegében kistulajdonosok közös intézményeként fogja fel a szövetkezetek s a szövetkezetek fogalmi köréből kirekeszti a termelőszövetkezeteket, legalábbis a szocialista országok termelőszövetkezeteit. Az így megvont határokon belül azután különféleképpen csoportosítanak, de annyiban egyneműnek fogják fel az összes szövetkezeteket, hogy a szövetkezeti vállalat a tagok gazdasági tevékenységének valamilyen kiegészítését végzi.”⁶ (Lásd Ihrig Károly tételét is: a szövetkezet a szükségleti gazdálkodás forgalomgazdasági alakja.)

Erdei Ferenc végül kimondja:... „súlyos érvek szólnak amellett, hogy a szövetkezetek két alaptípusát különböztessük meg: a termelőszövetkezeteket és a többi szövetkezeteket”.⁷ Nézetem szerint, 1960–70-es években ennél egyértelműbb megfogalmazással nem találkozhattunk.

Az 1970-es évek legelején azután kikristályosodott a típus, ágazat, forma hármasságának „dogmatikája”, s annak un. Piramis rendszerű szabályozása, amelynek elvi lényege volt a szigorú hierarchia. A csúcson helyezkedett el az egységes-átfogó szövetkezeti törvény, alatta pedig ágazatonként jelent meg az a törvény, illetőleg jelentek meg azok a törvényerejű rendeletek, amelyek hivatottak voltak a típusok, ágazatok és formák pontos körülhatárolására. A korszak

⁶ ERDEI FERENC: A szövetkezetek elméleti kérdései. *Társadalmi Szemle*, 1968. február. 27–39.

⁷ Uo. 32. p.

majdnem húsz évig tartott, 1971-től a már korszakváltás termékeként megjelent 1992. évi I. tv.-ig.

Ez a relatíve hosszú korszak sem volt szürke-szintelen a téma megítélésével kapcsolatosan. A szakma kiváló közgazdász és jogász elméleti és gyakorlati művelői között alig volt olyan, akinek nem lettek volna megjegyzései a szövetkezetek kategorizálásáról; még akkor is, amikor a vitát az említett törvény lezárta. A legrigolozusabb szemlélet nyert a csoporttulajdon és a kollektív munka (személyes közreműködés) primátusának bővületében; az ország gazdasági ágazati tagozódásához igazodva. Vagyis, típusokon belül a szövetkezetek ágazatonként tagozódnak, de nem kizárt az sem, ha valamely típuson belül nincs ágazati tagozódás. Ennek igazolására szolgál a következő idézet: „Egyértelműen tisztázott az, hogy a termelő típusú szövetkezésben a mezőgazdasági termelőszövetkezet önálló ágazat. (Ehhez igazodott a jogalkotás is.)”⁸

A szerzők általában három szövetkezeti típust különböztettek meg, így pl.: termelőszövetkezet, fogyasztási szövetkezet, lakásszövetkezet (Nagy László), termelő, forgalmi és szolgáltató szövetkezet (Molnár Imre), fogyasztó (fogyasztási), egyéni árutermelő és termelőszövetkezet (Gyenes Antal).⁹ A felsorolás természetesen nem teljes, csak jelzésszerű, itt nincs is lehetőség a fogalom elemzésére, de világosan megállapítható a politika meghatározó volta, az ágazat alárendelt szerepe a hierarchiában, amely még az ipari ágazatban is megmutatkozott.

A szövetkezeti forma volt a legvilágosabb kategória, amelynek meghatározó kritériumai voltak az azonos tevékenységen belüli vagyoni, személyes közreműködési, és az adott szervezeti keretben kifejezhető, azonosságok vagy különbözőségek.

Mire a korszak befejeződött, a piramis (vagy másképpen: a kétlépcsős) rendszer teljesen kiépült. Adott volt az általános átfogó szövetkezeti törvény és az ágazati jogszabályok: ennek megfelelően a típusok, ágazatok, formák rendszere.

A jogszabályok (jogforrások) rendszerének felépítése tehát a következő volt. Az 1971. évi III. tv., mint általános szövetkezeti törvény alatt helyezkedett el a termelő típusú szövetkezeteket szabályozó két ágazati jogszabály. Mezőgazdasági ágazatban az 1967. évi III. tv. (időben megelőzve az alaptörvényt), az ipari ágazatban az ipari szövetkezetekről szóló 1971. évi 32. sz. tvr., a fogyasztási (kereskedelmi) szövetkezetek ágazati jogforrása a fogyasztási, beszerző, értékesítő szövetkezetekről szóló 1971. évi 35. sz. tvr., a kommunális típusú szövetkezetek ágazati jogforrása a lakásszövetkezetekről szóló 1977. évi 12. sz. tvr., a pénzintézeti típusú szövetkezetek ágazati jogforrása az 1978. évi 22. sz. tvr.

⁸ E témáról legrészletesebben NAGY LÁSZLÓ publikált, a többi között: Szövetkezeti típus, ágazat és forma. *Jogtudományi Közöny*, 1972. október. 491–499. p.

⁹ NAGY LÁSZLÓ: i. m.; FÖLDES–MOLNÁR–SERES–VERES: *Termelőszövetkezeti jog*. Tankönyvkiadó. Bp. 1970. 29. p.; GYENES ANTAL: A szövetkezeti intézmények társadalmi, gazdasági természetéről. *Közgazdasági Szemle*, 1962. 11.

volt. (Megjegyzem, ez a felsorolás a jogszabályok [jogforrások] rendszerének csak a vázát kívánta reprezentálni, időközben ugyanis módosítások, kiegészítések, az ágazati kereteket bővítő alacsonyabb szintű jogforrások jelentek meg.)

Ennek a korszaknak egy másik vonulatát képviselők az egységes szövetkezeti szabályozás létrehozásán fáradoztak – nem sok sikerrel. Kiinduló pontot az „új, általános, a szövetkezetek minden típusára kiterjedő törvény” megalkotását tervbe vevő 1088/1956. (IX. 4.) Mt. határozat volt, és a kedvezőtlen időzítése miatt csak bűvő patakként bukkanhatott fel olykor-olykor. Az 1970-es évek elején a szakirodalomban már önálló tanulmányként jelent meg az egységes szövetkezeti törvény koncepciója.¹⁰

Az 1980-as évek közepén további kiérlelt javaslattal is lehetett találkozni. A lényege az, hogy a szabályozás jogforrási szintje törvény legyen (amit kiegészítene egy kormány szintnél nem alacsonyabb végrehajtási jogszabály). A szabályozás rendszerére két variációt dolgoztak ki. Az egyik szerint az általános részt követően egyes fejezetekre osztva tárgyalná a szövetkezetek egyes típusait, ágazatait és formáit. A másik szerint a törvény által tárgyalt intézményeknek kellene az általános és a különös részre tagolást elvégezni.¹¹

5. A vázolt körülmények között értünk el (tértünk vissza) a jelenlegi korszakhoz, a rendszerváltás régóta várt termékéhez, a szövetkezetekről szóló 1992. évi I. sz. törvényhez, amelyik ismét a magántulajdonon nyugvó szövetkezeteket volt hivatva szabályozni.

A típus, ágazat és forma „szent” háromsága, mint a szocialista gazdaságpolitika szakmai kifejeződése és támasza, csak a periférikus politikai csatározásokban, majd a 2000-ben meghozott rivalizáló szövetkezeti törvény (2000. évi CXLI. tv.) megjelenését követően, a szűk látókörű szakmai körökben is felerősödve jelentek meg; és a rosszcengésű régi szövetkezeti típus, valamint az értelmetlen jelentésű új szövetkezeti típus differenciájának és összeférhetetlenségének hangsúlyozásával, a szövetkezetek létjogosultságát is megkérdőjelezték.

A témával kapcsolatosan még az 1992. évi szövetkezeti törvény előkészítésének időszakában, majd megjelenését követően röviddel két területen bontakozott ki vita: az egyik, az egységes vagy „ágazati” szabályozás, a másik az „új” fogalom, a modell értelmezése.

A szövetkezetek jogi szabályozási rendszerének vitája sem új keletű, állandóan felszínen voltak azok az álláspontok, amelyek szerint pl. a gazdasági törvénynek kellene szabályozni a szövetkezeteket is; vagy egységes vállalati törvény szabályozhatná a gazdasági társaságokat és a szövetkezeteket is stb.

¹⁰ BAK JÓZSEF: Egységes szövetkezeti szemlélet – egységes szövetkezeti törvény. *Magyar Jog*, 1972. január. 12–18. p.

¹¹ BAK JÓZSEF – PRUGBERGER TAMÁS: Adalékok és javaslatok egy szövetkezeti törvényhez. *Jogtudományi Közlöny*, 1985. május. 235–242. p.

Az 1992. évi szövetkezeti törvény jogalkotója az egységes – átfogó törvényi – rendezés mellett tört lándzsát, és a törvényen belül csak három szövetkezeti kategóriát nevesített, illetőleg jelölt meg: a takarékok és lakásszövetkezetet, valamint az iskolai szövetkezetet.

Az egységes szövetkezeti törvény koncepciójával szemben a törvény-előkészítés során többen fogalmaztak meg ellenérveket és jelöltek meg új koncepciót. Közülük a legkategorikusabb az, amelyik az ágazati speciális szabályozást favorizálta. Az ágazati speciális szabályozás alatt azt értette „hogy különböző szövetkezeti modelleket kell szabályozni, és a szövetkezetek döntenek el, hogy melyik létező szövetkezeti törvény alapján kívánnak tevékenykedni. A szövetkezetek döntenek el a saját érdekeik alapján, hogy számukra a tevékenységük, a szervezetük, a nagyságrendjük és egyéb szempontok alapján melyik szövetkezeti törvény a legmegfelelőbb”. Érvként az 1971. évi III. törvényt említette, amelyik „azért volt működőképes, vagy azért nem okozott hatályosulási, alkalmazási problémákat, mert a tényleges jogi szabályozást alacsonyabb szintű jogszabályokban végezte el az állam, illetve meghatározott területen – a szövetkezeti érdekképviseletek”.¹²

A szerző gondolataiban két „új” fogalom is megjelent. Az egyik a speciális ágazati szabályozás, a másik a modell; az ágazat szerinte nem jelenthet „tevékenységközpontúságot”, azaz pl. az ipari szövetkezet nemcsak az ipari ágazatban tevékenykedhet típusának megfelelően. Az ágazat kifejezés – szerintem – nem lehet más, mint a steril fajtakeret megjelölése, a modell pedig abban a szövetkezetben manifesztálódhat, amelyik majd ágazatot választ. A koncepció szellemes, de túlzottan elvont. A kép olyannak tűnik, amikor egy fázós ember válogat, hogy melyik házba menjen be melegedni. A kérdés azonban az: hány ház van, melyik fogadja be, vagy hogy a fázós ember egyáltalán be akar-e menni valahová, vagy inkább marad hajléktalan. Csakhogy a szövetkezetnek előbb ruhát kell csináltatni (modellt kell választani), s csak abba a házba mehet be, amelyik a modellt befogadja. A szövetkezet elvileg ugyan szabadon választhat modellt (a történelmi kényszertől most tekintsünk el), de szabályozása már nem az egyedre (a modellre) szabott, hanem a „befogadott” szövetkezeti modellek összességére, amelyek közös vonásaik, céljaik stb. alapján már fajtaként kapcsolódnak össze. A fajtákat szövetkezeti (és nem nemzetgazdasági) ágazatoknak is fel lehet fogni, s máris megjelenhet a szabályozás mikéntjének kérdése is.

Ide cseng a Földművelésügyi Minisztériumnak a szövetkezeti modellekkel foglalkozó javaslata és Domé Györgyné általi teljesen új szövetkezeti modell-kép felvázolása.

A minisztériumi ajánlás egy általános szövetkezeti modellre és hat szövetkezeti formára/modellre (faluszövetkezet, földbérlet-szövetkezet, holding szövetke-

¹² HERBST ÁRPÁD: Észrevételek a szövetkezetek jogi szabályozásához. *Szövetkezés*, 1991. 1. 65–74. p.

zet, tej- és pinceszövetkezet, illetve általános szolgáltató szövetkezet) dolgozott ki ajánlásokat.¹³ A javaslattevő csak azt felejtette el, hogy az említett szövetkezeti „modellek” nagy része a XIX. század végétől már ismertek voltak fajtánkénti minősítésben és besorolásban.

Ami a szövetkezet új modelljét illeti, annak valóban magyar sajátosságai vannak és „megformálásában se Keletről, se Nyugatról nem másoltak semmit.” Amennyiben a vegyes szövetkezeti típus modelljét felismernék – olvashatjuk – „láthatóvá válna az is, hogy a modellből olyan rugalmas szabályok következnek, amelyeket minden szövetkezet saját adottságainak megfelelően alakíthat, anélkül, hogy a törvényt módosítani kellene”.¹⁴ A szerző által ki nem mondott, de jól érzékelhető tétel az, hogy az egységes, általános-átfogó szövetkezeti törvény valamennyi modellt lefedő mindenhatósága hihetetlenül tág mozgásteret biztosítana a szövetkezeteknek mind horizontálisan, mind vertikálisan. Ennek a koncepciónak a figyelembe vételével keletkezett modell-variánsok száma valóban jelentősen megnőtt. A szakirodalom 1999 végén az agráriumban és a vidék szférájában már huszonkettő szövetkezeti modellváltozatot jelzett, s a számuk ma is gyarapodik.¹⁵

A meglehetősen kuszált viszonyokat tükröző szövetkezeti szabályozást 2000. évben egy újabb szövetkezeti törvény volt hivatva rendezni (2000. évi CXLI. tv.), de a tisztulási folyamat nemhogy elindult volna, hanem a kuszátság még tovább fokozódott. Ami a témához tartozik: az egységes, általános-átfogó szövetkezeti törvény koncepciója léket kapott, a jogalkotó felrúgta a korábban oly sokszor hangoztatott elvet, nevezetesen, hogy a szövetkezeteket csak törvény és alapszabály rendezhet, és minden más alacsonyabb külső jogforrást meg kell szüntetni. A 2000-ben kiadott szövetkezeti törvény értelmében ugyanis a lakásszövetkezetekről külön törvényt kell alkotni [1. § (4) bek.]. Az oktatási intézményekhez kapcsolódó szövetkezetekre (iskolaszövetkezetekre) vonatkozó szabályokat pedig a törvény keretei között a kormánynak rendeletben kell megállapítani [1. § (3) bek.]. A kormányrendelet 2001-ben meg is született [159/2001. (IX. 12.) Korm. r.].

6. A mához érkezünk el. Két hatályos szövetkezeti törvényünk van. Az Országos Szövetkezeti Tanács ugyan 2001. szeptember 18-án az Alkotmánybíróságnál indítványozta a 2000. évi szövetkezeti törvény alkotmányossági felülvizsgálatát. A kérelem elbírálásának sürgősségét a bizonytalan jogi helyzettel indokolta – a határozat még nem született meg.

A kormányprogram szerint legkésőbb 2006-ig várható a szövetkezeti törvények átfogó módosítása – az ENSZ felhívása, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal

¹³ Új szövetkezeti modellek. *Magyar Mezőgazdaság*, 1992. július. 15–18. p.

¹⁴ DOMÉ GYÖRGYNÉ: A szövetkezet új modellje. *Társadalmi Szemle*, 1994. 4.sz. 39–49. p.

¹⁵ Szövetkezetfejlesztés az ezredforduló éveiben hazánkban. Szövetkezeti Kutató Intézet. Témavezető: dr. Fekete József. *Szövetkezés*, 1999. 2. sz. 3–90. p.

ajánlása, valamint az Európai Unió Tanácsa szabályzatának figyelembe vételével.

1992–2006 között tizennégy év telt, illetve telik el. Eddig is több jelentős új/régi modell született meg – a vitákról, érvektől és ellenérvektől függetlenül. Ezekből néhányat kiemelve, kronologikus sorrendben, így pl. említésre méltó az 1992 decemberében megalakult feldolgozó-értékesítő pinceszövetkezet (Egerszalók-Demjén Pinceszövetkezet), a szintén 1992-ben létrejött termelő-értékesítő erdőszövetkezet (Kiskunfélegyházai Nemesnyár Erdőszövetkezet), valamint a „Keceli Modell”-ként megismert tipikusan termékpályás rendszerű modell (a keceli Szőlőfürt Szövetkezet), 1995 tavaszán – elsők között az országban – megalakult a beszerző értékesítő új modell, Mórakert Beszerző és Értékesítő Szövetkezet néven, 1999-ben pedig teljesen új területen tűnt fel egy speciális modell, a „Jászberény Jásznektár Natúr Méhészeti Termék Termelői és Értékesítő Szövetkezet – és a felsorolást még tovább lehetne folytatni. Ami a pénzügyi területet illeti, két „új” modell született 1994-ben és 1995-ben: a hitelszövetkezet és a biztosító szövetkezet.

Megállapítható, színesedtek és bővültek a szövetkezeti modellek, ezzel szemben a szövetkezetek érdekvédelmi és érdekképviseleti szervezetének struktúrája – némi korrekcióval – úgy tűnik, mintha mit sem változott volna. Megnézve a régi, a gazdasági ágazatok által motivált érdekvédelmi szervezetek listáját. (Általános Fogyasztási Szövetkezetek Országos Szövetsége, Országos Takarékszövetkezeti Szövetség, Magyar Iparszövetség, Mezőgazdasági Szövetkezők és Termelők Országos Szövetsége, Magyar Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Szövetsége, Magyar Termelői Értékesítő és Szolgáltató Szervezetek Szövetkezetek Együttműködése, Lakásszövetkezetek és Társasházak Országos Szövetsége, Magyarországi Diákvállalkozások Országos Szövetsége), az abban szereplők egyáltalán nem tükrözik a szövetkezetek egységes szabályozására épülő szövetkezeti modellek szabad szárnyalásának lehetőségét, sőt mintha kissé konzervatív színezetűek lennének.

A két jelenség látszólagosan békés egymás mellett létezésére az utóbbi években a stagnálás volt jellemző. A vitákban – ha azokat egyáltalán vitának lehet nevezni – nem mondta ki senki: a típus, ágazat, forma hármasságára, de főleg a rossz csengésű típusra – annak ellenére, hogy ez a kifejezés elfogadott ugyan a szövetkezeti struktúra területén – egyelőre nincs szükség; a vele szembeni jogos előítélet, legalábbis a magyar szóhasználatban, szalonképtelenné tette. Ezt a radikális, a típus fogalmának tisztulását elősegítő nézetet támasztja alá az a kérdés feltevés is, vajon „– a megszokott terminológia szerint – van-e értelme annak, hogy megkülönböztessünk termelő és fogyasztási típusú szövetkezeteket. A régi éles határok itt is kezdenek összemósodni”.¹⁶

A két hatályos szövetkezeti törvény alapvetően már nem kategorizál, bár a nevesítéseket az 1992. évi nem tudta, a 2000. évi nem is akarta elkerülni, sőt az

¹⁶ SZÉP GYÖRGY: A szövetkezés és a jog. *Szövetkezés*, 2001. 2. sz. 1–14. p.

utóbbi ágazati törvény megalkotását igényli. Itt jegyzem meg, hogy az új törvény meghozataláig szükséges harmonizálást elősegítő törvény módosításáról részletesebben nem kell szólnom, mivel az a szövetkezeti modellek szabályozásának alakulására nincs kihatással. (Az új szövetkezetekről szóló 2000. évi CXLI. törvény módosításáról kiadott T/5832. számú törvényjavaslat 2003. október).

A már jelzett és nagyon várt új törvényalkotásnál szem előtt kell tartani az ENSZ főtitkárának az ENSZ 1999. decemberi közgyűlése számára benyújtott jelentésében összegezett követelményeket, vagyis:

- A szövetkezetekről szóló egységes törvény, vagy egyes szövetkezetekről szóló törvény általános része foglalja magába a törvényi rendelkezések alapelemeit és minden bírósági és igazgatási gyakorlat alapvető útmutatásait.
- Amennyiben valamennyi szövetkezeti kategóriára egy általános törvény vonatkozik, annak érdekében, hogy a szövetkezetek bizonyos sajátos kategóriáinak is megfeleljen, az általános törvénnyel konzisztens külön törvény alkotható.
- A szövetkezetek egyes kategóriáira vonatkozó speciális törvényeknek összhangban kell lenniük vagy egy általános törvényben, vagy egy egységes törvény preambulumban, illetve bevezető rendelkezésében kifejtett alapvető szabályokkal.¹⁷

A hivatkozás túl részletesnek tűnhet, de az új törvényhozáshoz alapvető tájékoztatást nyújt. A hosszú vagy legalábbis hosszabb távú jogalkotásnál sorba kell venni a lehetőségeket, és a tradíciókat is.

Minden valószínűség szerint nem realizálható sem az alkotmányon nyugvó alapszabályi rendezés, sem a Ptk. koncepciójából kiolvasható megoldási javaslat, mely szerint a kódex a legjelentősebb jogi személy típusok teljes szabályozási anyagát tartalmazná, természetesen megengedve az eltéréseket, s azok speciális szabályozását a jogi személyek egyes fajtáinál, így a szövetkezeteknél is.

Az erős magyar hagyomány, a többször fellángoló, az érdekvédelmi szervezetek által is táplált speciális ágazati (fajta) szemlélet – minden valószínűség szerint – vagy az általános és a hozzá kapcsolódó ágazati szabályozást vagy a gazdasági társaságokról szóló szabályozási (GT) modell alapján kialakított általános-különös részt tartalmazó törvényi rendezést forszírozna. A körülményekhez igazodóan Szép György is az ágazati tagozódást látja kivitelezhetőnek: „Ennek vannak történelmi hagyományai, intézményi gyökerei, gyakorlati megszokottságai”. Úgy látja, a 2000. évi szövetkezeti törvény a viszonylag elkülö-

---

¹⁷ A szövetkezetek helyzete és szerepe az új gazdasági és szociális irányzatok fényében. (Kivonat az ENSZ főtitkárának az ENSZ közgyűlése számára A/54/57. szám alatt benyújtott jelentéséből.) *Szövetkezés*, 2000. 1–2. sz. 249–258. p.

nült ágazati jogszabályok bevezetésével ezt a rendezési irányt erősítette. Szerinte némi idő, gyakorlati tapasztalat szükséges annak felméréséhez, hogy a szövetkezeti szabályozás egységének megtörése „milyen hasznot (vagy kárt) hoz az érintett szövetkezeti közösségeknek”.¹⁸

Ezt az aggályt fejezi ki az a kérdés is, vajon a takarékszövetkezetek és rajtuk keresztül a „Takarékszövetkezeti Integráció” fejlesztése érdekében a szükséges szabályozást a szövetkezeti törvény, a hitelintézeti törvény módosításai, vagy pedig ágazati szövetkezeti kodifikáció útján kell-e elérni?¹⁹ A lakásszövetkezeti szabályozásra irányuló elképzelés még radiálisabb. E szerint a lakásszövetkezeti szabályozás egészének legfontosabb tartalmi elemeit – az egységes szövetkezeti törvény helyett – önálló törvényben indokolt meghatározni. „Az új törvénynek tartalmaznia kell a lakásszövetkezetek gazdálkodásának alapkérdéseit, a lakásszövetkezeti szövetségek, érdekképviselések sajátosságait, a lakásszövetkezeti ellenőrzés alapvető keretszabályozását”.²⁰

7. A kérdéseket, az elképzeléseket és az igényeket tovább lehetne sorolni, de gondolom, a még kitisztulatlan törvényi szabályozási időszakban a lényeghez nem juthatnánk közelebb. A megoldás egy világos, egyértelmű, egységes szövetkezeti szemléletet tükröző törvényi szabályozás mielőbbi létrehozatala és hatályosulása lenne. Addig is – a többi között – egyfajta értékelést szeretnék megfogalmazni – a tévedés jogának fenntartásával.

A címből kiindulva, a törvényi rendezés tárgyát képező szövetkezeti modellt vagy modelleket lehet-e, kell-e szabályozni? Nem kell és nem is lehet. Arra ugyanis bőven elegendő az alapszabályi rendezés, mert az új szövetkezeti modell kifejezés tulajdonképpen a bemerevedett, típus – ágazat – forma hármasságát véglegesen negligáló „forradalmi” szóhasználat, amelyik a szabad mozgásterű kísérletezési lehetőséget jelenti, azt az alkotó szabadságot, melynek azonban mégis van kerete, nevezetesen az általános szövetkezeti törvény és a modell által készített alapszabály.

Az egységes szövetkezeti szabályozás tartalmi lényegének szempontjából ugyancsak közömbös a szövetkezetek csoportosítása, osztályozása, kategorizálása, szektorokba sorolása, még az ágazati hovatarozás is irreleváns mindaddig, amíg az általános törvényen belül, vagy azon kívül speciális szabályok nem jelennek meg.

Nehezen lehet meggátolni a szóhasználat burjánzását, a fogalmak különböző értelmezését, a jó-rossz fordítások okozta torzulásokat, azért arra kellene törekedni, hogy a magyar nyelvi hagyományok ápolásával térjünk vissza a régi jól bevált kifejezésekhez. Így, ha a jogi személyek egyik önálló szerves egységű képződményeit, a szövetkezeteket a jogi személyek egyik fájának tekintjük,

¹⁸ SZÉP GYÖRGY: i. m. 13. p.

¹⁹ SZÓKE ANDRÁS – LIPTÁK JÓZSEF ATTILA: A takarékszövetkezeti integráció gazdasági pozíciója a hazai bankrendszerben. *Szövetkezés*, 1999. 2. sz. 53–71. p.

²⁰ *Oithon Európában, nemzeti lakásprogram*. Miniszterelnöki Hivatal 2003. január.

máris kézenfekvő a patinás csengésű faj-fajta összefüggés – és a szabályozásban nem is szabad tovább menni. A szövetkezeti modell marad a kísérletezés „végtelen síkján”.

A realitás talaján maradvá, elgondolkodtató a fogalmi és rendszertani egységet megtartó „GT modell” átvétele, hangsúlyozva a jogi személyiségű személyi-gazdasági társulásnak, a szövetkezetnek (tehát mint fajnak) kiinduló pontként való kezelését. Ebből következne, a szövetkezeti törvény első (általános) része tartalmazná a valamennyi szövetkezetre érvényes, egységes elvekre épülő általános-átfogó szabályokat, a második (különös) része magába foglalná csoportosítva azokat a speciális szabályokat, amelyek szövetkezeti fajtákra érvényesek.

A szövetkezeti törvény általános része – szemben a GT-vel – jelentené a ma is élő egységes általános-átfogó törvényt, melynek szabályai valamennyi szövetkezeti modellre érvényesek, az egyedi sajátosságok megjelölése nélkül. (Gazdasági társaság csak a GT-ben szabályozott formában alapítható.)²¹ Itt van azonban a hagyományunk, az európai példák sokaságának zavart keltő dilemmája. Maradni kellene a magyar hagyománynál, csak a legszükségesebb speciális szabályokat szabadna megfogalmazni, azokat, amelyek egyúttal egy adott szövetkezeti fajta uralkodó jegyeit is megadná. Ami ma is evidens fajta: pénzügyi szövetkezet (hitel, takarékpénztár, biztosító), kommunális szövetkezet (lakás, üdülő, garázs stb.), iskolai (ifjúsági) szövetkezet (némi aggálllyal); és a különös rész a szabályozási rendszeren belül bő teret biztosítana a később jelentkező igények kielégítésére, pl. az „Európai Szövetkezet” (ESZ) formának megfelelő szövetkezetnek stb.

A modern európai gazdasági életbe integrálódó magyar szövetkezetek elsőrendű érdeke a még függőben lévő tulajdoni-használati viszonyok megnyugtató és végleges lezárását követően a korszerű, hatékony tevékenységet, a hagyományos értelemben profitorientált társaságokkal szembeni, a szabad mozgási lehetőséget elősegítő, tökéletességre törekvő szabályozás kidolgozása.

Egy ország jogrendszeri struktúrája adott és kár azon elmélkedni (álmélkodni), vajon egy európai szövetkezeti országban, Dániában, ahol nincs külön jogszabály a szövetkezeti formában működőkre, ahol az alapvető jogforrás az alapszabály, s annak ellenére (vagy azért) a szövetkezetek piaci részesevése egyes ágazatokban több mint 90 %-os. Magyarországot kötelezheti a klasszikus hagyomány, a beidegződött struktúra; s ha ez már így van, arra kellene törekedni, hogy a nagyon visszafogott körű speciális (különös részi) szabályozás – az általános részben foglaltakon túl – a felbukkanó új szövetkezeti modellnek akkor biztosítson kibontakozási lehetőséget és további segítséget, ha az az egyént, a családi gazdaságot (Ihrig szavaival) a szükséggazdaságot és annak a gazdasági életbe való bekapcsolódását, az egzisztencia biztosítását leghatékonyabban szolgálja.

²¹ A gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV.tv. 2. § (1) bekezdés.

JÓZSEF VERES

DIE RECHTLICHE REGELUNG DER GENOSSENSCHAFTLICHEN
MODELLE

(Zusammenfassung)

Die Genossenschaft – nach ihren Besonderheiten – ist eine der gut separierbaren Kategorien der Rechtspersonen; in Europa zeigt ihre rechtliche Regelung ein gemischtes Bild, von der umfassenden – allgemeinen Regelung angefangen ganz bis zur auf Verfassungsprinzipien ruhenden Innenregelung. Die Kategorisierung der Genossenschaften ist auch heterogen, so können wir über Arten, Bereichen, Typen, Formen reden, abhängig davon, wie die Genossenschaften in einem gegebenen Institutssystem gruppiert werden.

Der Autor – von der europäischen Vielfältigkeit ausgehend – stellt schematisch die ungarischen Entwicklungsetappen vor, besonders aus der Sicht der Genossenschaftsformen (mit einem modernerem Ausdruck: Modelle). Er analysiert die Zusammenhänge zwischen der die Genossenschaften betreffenden allgemein-umfassenden Regelung und die speziellen Regelungen der Genossenschaftsmodelle. Er sucht die Antwort darauf, welche Regelungslösung am besten den fast unauzählbaren Genossenschaftsmodellen so entspricht, dass ihre genossenschaftliche Besonderheit ungebrochen und eindeutig bleibt.